



INTERNATIONAL TEST COMMISSION

Stanowisko ITC
w sprawie stosowania testów i innych narzędzi oceny
w badaniach naukowych¹

10 kwietnia 2014, wersja 1.2

Wersja ostateczna

Numer referencyjny: ITC-S_TU-20140410

Tłumaczenie autoryzowane przez Polskie Towarzystwo Psychologiczne

Zawartość dokumentu objęta prawami autorskimi International Test Commission (ITC)
© 2014. Wszystkie prawa zastrzeżone. Prośby dotyczące użycia, adaptacji, tłumaczenia tego
dokumentu lub innych obszarów jego wykorzystania powinny być kierowane do Sekretarza
Generalnego:

Secretary@InTestCom.org

¹ Tłumaczenie za zgodą ITC – Joanna Stańczak

PODZIĘKOWANIA

Ten dokument powstał z inicjatywy prof. Fanny Cheung i został przygotowany dla ITC przez prof. Dragosa Iliescu i prof. Dave'a Bartrama.

Autorzy są wdzięczni za otrzymaną pomoc wielu osobom, a szczególnie prof. Tomowi Oaklandowi oraz prof. Annie Brown, których wkład w rozwój tego dokumentu jest nie do przecenienia.

Autorzy dziękują także następującym członkom naszej społeczności, których wysiłek oraz cenne uwagi i sugestie przyczyniły się do zmiany zapisów w tym dokumencie: Dusice Boben (z ramienia Komisji ds. Testów i Badań Testowych Słoweńskiego Towarzystwa Psychologicznego), Odetcie Geleželytė (z ramienia Litewskiego Towarzystwa Psychologicznego), Andreasowi Høstmaelingenowi (z ramienia Zarządu ds. Testów i Badań Testowych Norweskiego Towarzystwa Psychologicznego), Pat Lindley, Peterowi Macqueenowi (z ramienia Zespołu ds. Testów i Badań Testowych Australijskiego Towarzystwa Psychologicznego), Krunoslavowi Matesicowi, Richardowi Smithowi (z ramienia Brytyjskiego Towarzystwa Psychologicznego), Susanie Urbinie i Hazel Wheldon.

Wyrażamy też podziękowania osobom, które przyczyniły się do powstania polskiej adaptacji tego dokumentu: Joannie Stańczak (z ramienia Pracowni Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego – realizatora tego projektu) oraz Małgorzacie Toeplitz-Winiewskiej (z ramienia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego).

Informacje zawarte w tym dokumencie zostały zaczerpnięte z różnych źródeł naukowych. Należy wśród nich wymienić m.in.: „Zasady stosowania opublikowanych testów psychologicznych w badaniach naukowych” (*Principles for the use of published psychological tests in research*), wydane przez Brytyjskie Towarzystwo Psychologiczne (2005) oraz „Stanowisko w sprawie stosowania chronionych testów psychologicznych w kształceniu studentów psychologii” (*Statement on the use of secure psychological tests in the education of graduate and undergraduate psychology students*), wydane przez Komitet ds. Testów i Diagnozy Psychologicznej Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego (1994).

WPROWADZENIE

Testy, podobnie jak inne narzędzia służące do oceny indywidualnych właściwości człowieka, np. miary zdolności i umiejętności, zadania symulacyjne, próbki pracy, schematy wywiadu, zazwyczaj są tworzone z myślą o ich wykorzystywaniu zarówno w badaniach naukowych, jak i w praktyce zawodowej (np. organizacji i pracy, klinicznej, edukacyjnej). Cele, w jakich stosuje się testy w badaniach naukowych zwykle różnią się od tych, dla których używa się testów w praktyce zawodowej. W badaniach naukowych dane testowe są na ogół wykorzystywane do opisu zmiennych badanych przez test lub zjawisk odnoszących się, np. do relacji między wynikami testu a innymi zmiennymi. Służy to poszerzaniu wiedzy naukowej, lepszemu zrozumieniu tych zjawisk oraz znalezieniu nowych obszarów zastosowań dla testów. Natomiast w praktyce zawodowej wyniki testowe są wykorzystywane do stawiania diagnoz i podejmowania decyzji, które mogą mieć wpływ na losy konkretnej osoby badanej.

Normy prawne i standardy zawodowe regulujące stosowanie testów w praktyce zawodowej można znaleźć w różnych źródłach (AERA, APA, NCME, 1999; APA, 2010)². Znacznie mniej powszechne, choć równie potrzebne, są natomiast standardy odnoszące się do wykorzystywania testów w badaniach naukowych.

Dokument ten ma za zadanie promowanie stanowiska, zgodnie z którym stosowanie testów w badaniach naukowych powinno odbywać się z poszanowaniem zarówno standardów dobrej praktyki, jak i zasad prawnych i etycznych. Stosownie do tego stanowiska, testy powinny być używane przez kompetentnych profesjonalistów, którzy mają na uwadze prawa zarówno badanych, jak i innych osób zaangażowanych w proces testowania.

W tym dokumencie *testy* definiowane są jako procedury lub metody, które służą badaniu lub ustalaniu występowania jakiegoś czynnika czy też zjawiska. Testy zbudowane są z puli wystandaryzowanych pozycji (np. pytań, bodźców lub zadań) ocenianych w sposób standardowy i używanych do badania i ewentualnego oszacowania wielkości różnic indywidualnych, np. w zakresie zdolności, umiejętności, kompetencji, skłonności, postaw, emocji (Anastasi, Urbina, 1997; American Psychological Association, 2006; Cronbach, 1990). Powyższa definicja odnosi się do testów psychologicznych i pedagogicznych dostępnych we wszystkich formatach (np. papier-olówek, wersji komputerowych, w tym badań prowadzonych online, próbek pracy, gier symulacyjnych). Zostaną tu opisane dwa typy testów: te, które są objęte ochroną autorską, a zatem należą do sfery prywatnej, oraz te, które nie podlegają ochronie autorskiej i należą do sfery publicznej³. Wiele zasad omawianych poniżej ma zastosowanie do obu tych typów.

² Na terenie Polski podstawowym aktem prawnym regulującym kwestie związane z prawem własności intelektualnej jest ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych – tekst jednolity z dnia 17 maja 2006 roku (Dz. U. Nr 90, poz. 631) z późniejszymi zmianami (przyp. tłumacza).

³ W tym wypadku termin „ochrona autorska” odnosi się do ochrony majątkowych praw autorskich. Prawa osobiste, zgodnie z ustawą wskazaną powyżej, chronione są zawsze (przyp. tłumacza).

STANOWISKO

Osoby rozważające użycie testów w badaniach naukowych powinny mieć na względzie różne uwarunkowania wynikające z kwestii prawnych, etycznych i ze standardów dobrej praktyki.

1. Zgoda na użycie testów w badaniach

Odpowiedzialność badacza jest zróżnicowana zależnie od tego, czy test jest chroniony prawem autorskim, czy nie. Wykorzystanie testu objętego ochroną wiąże się z ograniczeniami, narzuconymi przez właściciela praw, dotyczącymi tego, kto może danych materiałów testowych używać. W drugim wypadku, czyli testów powszechnie określanych jako ogólnodostępne, właściciel praw pozwala korzystać z testu wszystkim, bez żadnych ograniczeń i ponoszenia kosztów.

Testy są zazwyczaj tworzone przez jednego lub kilku naukowców, przez instytucje publiczne lub prywatne, jak też przez firmy specjalizujące się w konstruowaniu metod pomiaru. Bywa, że testy tworzone są specjalnie na użytek określonego programu badawczego. Po skonstruowaniu testu jego autor, na mocy prawa autorskiego, staje się automatycznie właścicielem narzędzia⁴. Ochrona wynikająca z tego prawa dotyczy tytułu, pozycji testowych, struktury narzędzia, podręczników, kluczy i algorytmów służących do obliczania wyników, a czasami także innych, dodatkowych materiałów i elementów. Informacje o tym, kto jest właścicielem praw autorskich, zwykle umieszczone są na pierwszych stronach podręcznika i materiałów testowych lub na stronach internetowych.

Twórca testu, czyli jego autor lub autorzy, jest właścicielem praw dopóty, dopóki prawa te nie zostaną, na mocy pisemnej umowy, przekazane innej osobie bądź instytucji (np. wydawcy). Autor, zrzeka się praw do testu, jeśli został on, za zgodą autora, w całości lub w części opublikowany w czasopiśmie. W takiej sytuacji prawa do materiałów testowych przechodzą na rzecz czasopisma, chyba że pisemna umowa zastrzega pozostawienie tych praw przy autorze⁵. Także instytucje (np. wydawnictwa testowe, agencje certyfikacyjne, firmy doradcze) zazwyczaj, choć nie zawsze, są zainteresowane przejęciem od autora praw majątkowych i wprowadzeniem testów na rynek, czy to samodzielnie, czy też na mocy kontraktu z innymi instytucjami. Firmy specjalizujące się w tworzeniu testów najczęściej nie pozbywają się praw do metod, które same skonstruowały.

Osoby odpowiedzialne za prowadzenie lub nadzorowanie badań, w których wykorzystywane są testy, muszą – zanim te testy zostaną użyte – uzyskać zgodę właściciela praw do tych metod⁶. Zasada ta obowiązuje zarówno w wypadku stosowania oryginalnych narzędzi, jak i prac pochodnych stworzonych na ich podstawie (np. tłumaczeń). Niektórzy właściciele praw (np. naukowcy) mogą udzielić pozwolenia na wykorzystanie ich testów w badaniach bezpłatnie lub za minimalną opłatą. Inni autorzy lub np. wydawcy zwykle podpisują umowę z badaczem. Umowa ta powinna określać warunki na jakich test może być użyty w danym badaniu. Warunki te mogą dotyczyć, np. używania

⁴ Na terenie Polski, zgodnie z postanowieniami ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, w przypadku gdy autorem testu jest pracownik, który tworzy test w ramach obowiązków pracowniczych, właścicielem majątkowych praw autorskich staje się pracodawca (przyp. tłumacza)

⁵ Na terenie Polski, zgodnie z postanowieniami ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych publikacja testu nie oznacza zrzeczenia się praw do niego na rzecz czasopisma. Majątkowe prawa autorskie mogą zostać przeniesione tylko na podstawie pisemnej umowy (przyp. tłumacza).

⁶ W wypadku, gdy testy zostały kupione u wydawcy i są używane w badaniach bez żadnych zmian, nie jest wymagana oddzielna zgoda na ich wykorzystanie (przyp. tłumacza).

testu przez określony czas i dla określonej liczby badanych i/lub przekazania właścicielowi praw do testu kopii wszystkich publikacji, w których przedstawione zostały zebrane dane. Badacz powinien upewnić się, że umowa nie łamie zasad ochrony danych osobowych, jak też innych regulacji oraz przepisów prawnych. Badacz jest zobowiązany do przestrzegania warunków tej umowy.

Właściciel ma prawo odmówić zgody na bezpłatne użycie testu (zarówno wersji oryginalnej, jak i tłumaczenia) w badaniach. Właściciel ma także prawo do nieudzielenia zgody na użycie testu w takich badaniach, w wyniku których powstałoby dzieło pochodne (np. tłumaczenie)⁷. Właściciel praw nie może decydować o charakterze badań prowadzonych z użyciem jego narzędzi.

Niektóre testy są przeznaczone do użytku ogólnego, co oznacza, że każdy ma do nich dostęp. Zdarza się to wówczas, gdy autor, lub inny właściciel praw, wyraźnie zrezygnuje z przysługującego mu prawa do ochrony jego dzieła. Testy udostępnione do użytku ogólnego mogą być stosowane przez każdego, są uważane za własność wspólną i mogą być używane bez konieczności uzyskiwania zgody autora. W tym wypadku materiały testowe mogą być powielane, rozpowszechniane, udostępniane publicznie i poddawane modyfikacjom, w wyniku których powstaną dzieła pochodne. Badacze nie muszą uzyskiwać zgody na użycie testów, które nie są objęte ochroną. Niemniej jednak, dobra praktyka nakazuje, by badacz poinformował autorów, jeśli jest to możliwe, o planowanym użyciu ich testu. W doniesieniach z badań, zawierających opis wyników otrzymanych przy użyciu tego testu, należy powołać się na autorów metody oraz wskazać źródło.

Wersje badawcze narzędzi są przez autorów często publikowane w czasopismach lub na stronach internetowych. Umieszczenie testów w takich ogólnodostępnych mediach może sprawiać wrażenie, że testy te są udostępnione do ogólnego użytku. Jednakże, w domyśle, autor nadal jest właścicielem praw, chyba że przeniesie tę własność na inną osobę lub instytucję lub też wyrazi zgodę na bezpłatne i swobodne używanie jego dzieła. Autorzy powinni zamieszczać wyraźne oświadczenie mówiące o zgodzie na bezpłatne użycie testu lub zawierające warunki, na jakich inni badacze mogą korzystać z dzieła. Jeśli brak jest pewności co do statusu własności danego testu, zaleca się, by badacze kontaktowali się w tej sprawie bezpośrednio z autorem.

2. Zgoda na druk lub przedruk

Dzieła objęte ochroną nie powinny być, bez zgody właściciela praw, powielane, rozpowszechniane, udostępniane publicznie lub poddawane modyfikacjom, w wyniku których powstaną prace pochodne, w celu zastosowania ich w badaniach. Zapewnione musi być także bezpieczeństwo testów. Pozycje testowe nie powinny być drukowane w publikacjach, jeśli może to przyczynić się do uzyskania dostępu do testu przez osoby nieuprawnione i zagrazić jego bezpieczeństwu. Zabronione jest na przykład drukowanie oryginalnych testów, jak też tłumaczeń oraz adaptacji całych testów lub poszczególnych pozycji testowych, w ogólnodostępnych publikacjach (np. w artykułach w czasopismach, pracach dyplomowych czy na stronach internetowych).

Przy prezentacji wyników badań może być konieczne zamieszczenie przykładowych pozycji testowych w celu przybliżenia przedmiotu pomiaru. W wypadku użycia testów ogólnodostępnych

⁷ Na terenie Polski, zgodnie z postanowieniami ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tworzenie dzieł pochodnych, w tym tłumaczeń, jest dozwolone. Zgoda właściciela praw jest natomiast wymagana do rozporządzania tymi opracowaniami i korzystania z nich, np. w badaniach naukowych (przyp. tłumacza).

badacze mogą zamieścić przykłady pozycji, podając ich źródło. W wypadku testów objętych ochroną autorską należy jednak uzyskać od właściciela praw zgodę na przedruk określonej liczby pozycji (zwykle jednej lub dwóch z każdej skali). Badacze mogą też stworzyć własne pozycje na wzór tych, które znajdują się w teście, zamiast przedrukowywać te faktycznie w nim występujące. W takim wypadku prawa własności nie są naruszane.

3. Modyfikowanie testu lub jego elementów

Stosując testy objęte ochroną autorską, badacze nie powinni – bez uzyskania pozwolenia – modyfikować jakiegokolwiek elementu testu. Takie działania są nielegalne, gwałcą prawo autorskie oraz mogą naruszyć spójność testu.

Nieco inne standardy obowiązują przy użyciu testów ogólnodostępnych. Testy te, w celu lepszego dostosowania ich do celu badań, do badanej populacji lub do warunków badania, mogą być modyfikowane, można do nich dodawać nowe pozycje lub usuwać pozycje istniejące, można też zamieniać sformułowania lub zmieniać ich kolejność, zmieniać instrukcje, klucze i sposoby obliczania wyników. Takie zmodyfikowane wersje testów należy uznać za prace pochodne, których tworzenie jest dopuszczalne w odniesieniu do testów ogólnodostępnych. Przykładowo, adaptacja testu ogólnodostępnego do innej kultury niż ta, dla której został oryginalnie skonstruowany, może wymagać tłumaczenia, usunięcia lub dodania pewnych pozycji, zmiany sformułowań, zmian w instrukcji czy w sposobie obliczania wyników⁸.

Badacze mogą dokonywać podobnych modyfikacji w odniesieniu do testów objętych ochroną autorską i używać tych zmodyfikowanych wersji w badaniach naukowych jedynie pod warunkiem uzyskania na to pisemnej zgody właściciela praw.

Wszelkie modyfikacje oryginalnych testów powinny być dokumentowane w sposób opisany w punkcie 5 poniżej. Przy adaptacji testu należy stosować się do „Wytycznych ITC dotyczących adaptacji testów” (*ITC Guidelines of Test Adaptation*, ITC, 2010).

4. Użycie testu zgodnie z zasadami etycznymi

W wypadku stosowania testów w badaniach naukowych ogólnie obowiązują te same zasady etyczne, które mają zastosowanie przy używaniu testów w celach diagnostycznych. Od osób prowadzących badania naukowe oczekuje się działania w sposób profesjonalny i etyczny, posiadania właściwych kompetencji do stosowania testów, brania odpowiedzialności za używanie testów, ochrony materiałów testowych oraz zachowania poufności uzyskanych wyników.

Użytkownicy testów powinni przestrzegać obowiązujących ich zasad etycznych. Obejmują one konieczność uzyskania świadomej zgody osób badanych oraz zapewnienie bezpieczeństwa materiałom testowym i danym osobowym. Informacja kierowana do uczestników badań powinna zawierać informacje ważne z punktu widzenia prowadzonych badań, dotyczące również tego, czy badani otrzymają jakiegokolwiek informacje o wynikach – zindywidualizowane lub przedstawione w postaci podsumowań zbiorczych. W pewnych przypadkach zobowiązanie do przekazywania informacji zwrotnych może być nieuzasadnione lub wręcz niewykonalne. Jeśli jednak ma ono uzasadnienie, badacz powinien dołożyć starań, by informacji zwrotnych udzielić. Badacze powinni także

⁸ Należy podkreślić, że nawet w wypadku testów ogólnodostępnych, wszystkie opisane tu modyfikacje mogą być dokonywane tylko w takim zakresie, na jaki wyraził zgodę autor testu – por. ostatni akapit punktu 1. (przyj. tłumacza).

przestrzegać zasad prawnych i etycznych obowiązujących w regionie lub kraju, w którym badania są prowadzone, oraz wykazywać się wrażliwością na występujące istotne uwarunkowania kulturowe.

Osoba, która uzyskała zgodę na użycie testu w badaniu naukowym, musi posiadać kwalifikacje umożliwiające jej stosowanie tego testu lub jej działania muszą być nadzorowane przez wykwalifikowanego specjalistę (np. kolegę z pracy, profesora lub doradcę). W takim wypadku odpowiedzialność specjalisty odnosi się do całego procesu testowania i dotyczy także zbierania, kodowania i analizowania danych, jak też wszelkich sposobów ich wykorzystania.

5. Dokumentacja

Badania naukowe wymagają prowadzenia właściwej dokumentacji, która umożliwi środowisku naukowemu ocenę zarówno ich jakości, jak i uzyskanych wyników, a także ułatwi ich replikowanie. A zatem, zastosowane metody badawcze, włączając w nie testy, powinny być opisane we wszystkich raportach z badań, w części dotyczącej opisu metody. Opis ten powinien zawierać takie informacje o teście, jak jego nazwa, wydawca, data publikacji materiałów oryginalnych lub adaptacji. Dodatkowo, w razie potrzeby, badacz powinien udokumentować to, że uzyskał zgodę na użycie testu od właściciela praw autorskich. Badacz powinien także przedstawić warunki na jakich ta zgoda została udzielona, powołując się na stosowny dokument, w którym zostały one zapisane.

Badacze, którzy dokonują tłumaczenia lub adaptacji testu, powinni opisać sposób, w jaki dokonali tej modyfikacji, oraz przedstawić dane dotyczące trafności i równoważności tłumaczenia lub adaptacji w odniesieniu do oryginału (ITC, 2010).

Badacze, którzy tworzą nową metodę, powinni przedstawić co najmniej takie informacje na temat nowokonstruowanego testu, jak: podstawy teoretyczne i przeznaczenie, sposób doboru wstępnej puli pozycji, sposób ich analizy oraz selekcji, liczba pozycji w skalach i przykłady co najmniej jednej pozycji z każdej skali, zastosowane metody skalowania pozycji wraz z danymi potwierdzającymi trafność oraz dokładność pomiaru (np. współczynniki rzetelności lub inne miary dokładności, stosowane zależnie od modelu pomiaru użytego dla testu). Wszystkie publikacje, w których wykorzystane są dane z nowopowstałego testu, powinny zawierać informację, czy badacz jest skłonny przesłać kopię tej metody innym naukowcom.

6. Konflikt interesów

Badacz powinien podać źródło pochodzenia funduszy, jeśli z takowych korzystał, wykorzystanych do stworzenia danego testu lub prowadzenia badań z jego użyciem. Wynikami mogą być żywo zainteresowane zewnętrzne organizacje, które te badania finansują (np. badania finansowane przez agencje rządowe popularyzujące swoją działalność lub firmy posiadające prawa autorskie do testu). Badacze powinni być świadomi takich sytuacji i zachować obiektywność i bezstronność. Badacze powinni także ujawnić relacje, które mogą sugerować konflikt interesów, np. gdy badacz otrzymuje wynagrodzenie za użycie testu lub jest zatrudniony przez wydawcę testu.

7. Rozpowszechnianie wersji badawczych w praktyce

W praktyce zawodowej (np. klinicznej, edukacyjnej, w organizacjach) testy stosowane do oceny pewnych właściwości lub sklasyfikowania badanych *powinny być* trafne i rzetelne, by zapewnić prawidłowe oszacowanie zamierzonych cech lub poprawne przypisanie badanych do klas. W kontekście badawczym testy nie zawsze muszą spełniać kryteria rzetelności i trafności wymagane dla badania jednostek.

Istnieją różne powody obniżania kryteriów technicznych dla testów używanych w badaniach.

- Po pierwsze, testy mogą być konstruowane i używane w celu sprawdzenia nowych hipotez i badania konstruktów, które nie były na tyle dokładnie zbadane, by zapewnić osiągnięcie solidnych modeli pomiaru.
- Po drugie, testy stosowane w kontekście badawczym nie muszą być standaryzowane, a rozkłady wyników w badanej populacji oraz własności psychometryczne używanych metod mogą nie być znane przed rozpoczęciem badań.
- Po trzecie, wyniki testu mogą być wykorzystane w sposób zagregowany lub do opisu grup, a nie do wyciągania wniosków na temat jednostek.

Badawcze wersje testów są czasem wykorzystywane w praktyce diagnostycznej bez uwzględnienia ich ograniczeń. Na autorze testu ciąży odpowiedzialność za nieprzyczynianie się do stosowania narzędzi badawczych w celach diagnostycznych, zanim nie zostaną opublikowane informacje potwierdzające ich wystarczające do tego celu własności psychometryczne.

LITERATURA

American Educational Research Association [AERA], American Psychological Association [APA], National Council on Measurement in Education [NCME] (1999). *Standards for Educational and Psychological Testing*. Washington, D.C.: AERA.

American Psychological Association (2006). *APA Dictionary of Psychology*. Washington, D.C.: APA.

American Psychological Association (2010). *Ethical Principles for Psychologists and Code of Conduct*. Washington D.C.: APA.

Anastasi, A., Urbina, S. (1997). *Psychological Testing* (7th ed.). Upper Saddle, NJ: Prentice Hall.

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of Psychological Testing* (5th ed.). New York: Harper Collins.

International Test Commission (2010). *Guidelines for Translating and Adapting Tests*. Pozyskano z: <http://www.intestcom.org>.